

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-25>

УДК 128

Алієва О.Г., Ярова Н.В.

Донбаський державний педагогічний університет

ВАЖЛИВІСТЬ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ФІЛОСОФІВ У СТАРШІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Г. ГЕССЕ «СТЕПОВИЙ ВОВК»)

Анотація. В статтю внесено результати проведеного дослідження у старшій школі. На основі отриманих даних стало можливим простежити відношення дітей до філософської літератури. Проблематика світу та людини була розглянута саме з концепції автора про самотність людини у великому світі, зроблені висновки щодо необхідності вивчення такої літератури у старшій школі, так як саме літературні твори філософів дають змогу знайти відповіді на самі значні питання при становленні особистості. Причому саме літературні оповідання для дітей будуть більш зрозумілими для сприйняття. Дослідження включає в себе аналіз твору, а також пошуки основних елементів концепції автора.

Ключові слова: екзистенціалізм, самотність, відчуження, концепція, світ, людина.

Aliyeva Olga, Yarova Nina

Donbass State Pedagogical University

THE IMPORTANCE OF THE STUDY OF PHILOSOPHY LITERATURE IN THE OLDER SCHOOL (ON THE EXAMPLE OF G. HESSE'S "THE STEEP WOVE")

Summary. In high school, the study of philosophy is necessary, but it is at this age that the child begins to think about many issues of being and essence. The study aimed to show that studying literary works with a philosophical context, the child begins to think logically, outside the box, begins to independently seek the truth. The article presents the results of the research conducted in high school. On the basis of the obtained data it became possible to trace the attitude of children to philosophical literature. Problems of the world and man were considered precisely from the author's conception of the loneliness of man in the big world, conclusions were drawn about the need to study such literature in high school, since it is the literary works of philosophers that can find the answers to the most significant questions in the formation of personality. And it is literary stories for children that will be more understandable for perception. The study includes analysis of the work, as well as the search for the basic elements of the concept of the author. G. Hesse created his own conception of man and his presence in this world. His creativity was influenced by education, certain events in the world, desire for alienation due to certain persecution of the author by society. Hesse in his writings pursued the idea of revealing exactly the "internal" biography of the hero, his ideological evolution. The novel not only talks about the crisis of the individual, but also discusses how this crisis can be overcome, the novel shows how the individual makes his own choices and determines the way by which he can reveal God in himself. The problem of alienation, loneliness and isolation was successfully overcome by Hesse himself, in this he was helped by – knowledge of psychology, oriental philosophy, pursuit of meditation, and the "magic theater" reflected in the work is considered by the author exclusively as a serious process of psychoanalysis. Studying the literary works of well-known existentialists and other philosophers is of great importance for the development of personality and the search for a solution to the problems of loneliness and isolation of the individual.

Keywords: existentialism, loneliness, alienation, concept, world, man.

Постановка проблеми. В старшій школі вивчення філософії є потрібним, але саме в цьому віці дитина починає замислюватися над багатьма питаннями буття та сутності. Проведене дослідження мало на меті показати, що вивчаючи літературні твори з філософським контекстом, дитина починає мислити логічно, нестандартно, починає самостійно шукати істину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення творчості Г. Гессе, зокрема його роману «Степовий вовк», займались О.Б. Золотухина, Ф. Беттгер, Х. Бал, А.Г. Березина та інші. В основі даних досліджень лежить аналіз творчості автора, його становлення як філософа, а також аналіз його концепції світу та людини.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на те, що твори Г. Гессе є дуже актуальними й вивчені вже багатьма дослідниками, залишились не роз-

критими питання впливу таких творів на особистість в період становлення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз творчості автора та реалізації його концепції людини та світу в романі «Степовий вовк» за допомогою дослідження у 10-11 класах на додатковому занятті по філософії (гурток).

Мета обумовлює такі завдання:

1) проведення дослідження у 10-11 класах по творчості Г. Гессе для того, щоб проаналізувати уважність учнів, та вплив даної літератури на становлення свідомості;

2) проаналізувати реалізацію концепції у романі «Степовий вовк».

Виклад основного матеріалу. Дослідження було проведено на додатковому занятті по філософії. Дітям 10-11 класу у кількості 62 ученика, було запропоновано прочитати роман Г. Гессе «Степовий вовк», та зробити власний аналіз фі-

лософського змісту. 4% досліджуваних після початку читання не змогли його продовжити, указав на те, що книжка дуже важка для поняття. 16% досліджуваних не змогли дочитати роман до кінця, так як не розуміли змістовного наповнення. 45% учнів прочитали книгу повністю і зробили деякий аналіз. 8% учнів не тільки попрацювали з текстом, але зробили повноцінний аналіз твору, та порівняли його з критичними статтями, знайшли філософську концепцію автора, та змогли знайти у книзі глибинний зміст. На додатковому занятті після читання книги й аналізу усіх основних нюансів, була проведена активна та змістовна дискусія, у якій з великим задоволенням приймали участь усі учні, навіть ті, які не змогли прочитати книгу.

У романі «Степовий вовк» Гессе розкриває основну суть суперечності людської природи, встановлює можливі, вірогідні шляхи рішення цієї проблематики. Саме у цьому творі автор приходить до нестандартного висновку, що людина прагне до певної цілісності душевної гармонії, але на шляху становлення особи виникає немало соціальних, духовних і біологічних перешкод.

Головний герой – Гаррі Галлер говорить про те, що в нього проникають, ворогують, поєднуються два світи – світ темних інстинктів, який він також називає світ «вовка», а також світ духовності, відчутті, культури. У теж час автор не зацікавлюється на розкритті теми двох начал. Він привертає увагу до того, що людина переймається також тим, що його оточує, світом, в якому йому доводиться жити. Головний герой Г. Галлер на своє оточення робить враження людини ввічливої, привітної, всесторонньо розвиненої, але при цьому якоїсь чужої, хворої, страждаючої, самотньої. Тобто складається картина, яка формує своєрідне протиставлення сприйняття героя навіть оточуючими людьми.

Роман по сутності присвячується катастрофічній сучасності у внутрішній дійсності людини. Герой практично знаходиться в стані дезорієнтації, його свідомість хитка, формується духовна розгубленість, істини, які раніше мали значення, перестають існувати, нема готовності до злетів, нема ніякої сили підпорядкувати складну ситуацію. Та саме така розгубленість й «веде» людину до катастрофічних наслідків. Формується ситуація, коли ніде немає порятунку.

Саме в такому становищі головний герой усвідомлює, що не треба діяти проти своєї сутності, не треба виривати зло, але сміло йти йому назустріч, приводити до однієї екзистенціальної спільності добре і демонічне, відшукувати «інші можливості життя» [6, с. 97].

Автор наділяє свого героя дуже складним характером, він розкриває всі аспекти даного характеру, як елемент своєрідного пізнання. Тобто, він каже про те, що кожна людина – індивідуальність, хоча б раз у своєму житті відчувала себе своєрідним вовком, тобто, розкриває у собі аспекти тваринного начала.

Після написання цього твору Гессе нерідко порівнює себе зі «степовим звіром», та каже про те, що він попав в своєрідну пастку, яка поглинула його, а він намагається вирватися на свободу, він сумує по привілля. Дані аспекти дуже ярко зображені в «Степовому вовку».

Головний герой «Степового вовка» – людина дуже самотня, духовно хвора. Душа переповнена різними протиріччями, та саме він гостро відчуває в собі дві природи – людини та вовка, що не можуть примиритися між собою.

Він вважає, що живе у світі «духовного вмирання», в дні «внутрішньої порожнечі й відчаю, коли серед сплюндрованої, висмоктаної акціонерними компаніями землі до тебе на кожному кроці шквіряють зуби людський світ і так звана культура у своєму брехливому, вульгарному, пустопорожньому ярмарковому глянці, гидкому, як блювотний порошок» [6, с. 112].

Він людина дуже нещасна, досягає своєрідної межі, коли він, або його шукають відчай та смерть. Його трагедія – це розірвана свідомість, трагедія особисті. Та в романі також дається дуже значна критика сучасного суспільства, тобто тут автор каже про те, що людина обмежена етичними аспектами неспроможності світу, та окремими аспектами духовної неспроможності.

У «Передмові» робиться акцент саме на зовнішнє життя головного героя, причому саме тут декількома дуже неясними штрихами описується ситуація, в якій знаходиться людина. Це ведення припускає своєрідний елемент відображення обставин, які і стали основою подальшого розвитку подій. Також опис дозволяє описати людину з позиції стороннього глядача. Але, такий опис не є повноцінним, не дозволяє розкрити сутність повноти особи.

Візуально людина є цілком нормальною, але в теж час, звичайне життя для героя не є нормальним, його творча натура прагне до чогось більш піднесеного. Таке життя, в якому людина не може сама реалізуватися, стає елементом обтяження. Від такого життя герой приходить в невимовний негатив. Його духовність, витонченість, поступово переходять в аморальне бажання своє життя просто знищити, зануритися в тваринний світ, навіть у тому випадку, якщо такі дії приведуть його до погибелі.

Гаррі не бажає жити так, як всі. Поступово він починає багато в чому розчаровуватися, проявляється душевне стомлення, і це призводить до бажання просто закінчити своє життя самогубством. Але, витончена натура героя прагне до інтелектуального зростання, шукає своєрідний компроміс.

«Записки Гаррі Галлера», – це друга частина твору, яка є перспективою повноцінного дослідження психологічного портрета героя. Тут він вже сам розкриває особливості свого життя, провокує розкриття усіх нюансів свого перебування. «День пройшов, як і взагалі проходять дні, я убив, я тихо погубив його своїм примітивним і боязким способом жити» [6, с. 107].

Перші рядки твору розкривають усю суть відношення героя самому до себе, а також до способу його життя. Тут розкривається суть його розчарування.

«Трактат про Степового вовка»

За своєю суттю провокує опис ситуації з більш наукового аналізу. Сама назва вже говорить про багато що, тобто, читач починає уважніше оцінювати інформацію, що надається йому. Формується своєрідний психоаналіз, аналіз ситуації з позиції наукових аспектів. Особиста історія перетворює

ється до рівня громадського досвіду. Саме тут активізується опис долі, природи героя, і вже з цієї позиції Гаррі розглядається, з іншого боку.

Процес опису дає можливість усвідомити, що в людині дійсно живе дві суті. Це особа, яка є більш соціальною, а ось тваринний початок провокує реалізацію внутрішніх інстинктів. Саме у даному контексті розкривається суть розділення на природу і дух, свідоме і підсвідоме.

Описується протиріччя особи, а Гессе саме в цьому творі провокує відкриття своєї думки про багатогранність, неоднозначність індивідуальності, відкидаються усі нюанси стереотипного мислення про цілісність людської природи.

Читання цього трактату дозволяє головному героєві розкрити перед собою досконале інше розуміння світу. Він нарешті усвідомлює, що не все виконано, що для досягнення поставлених цілей треба ще рухатися вперед. І такий рух є ще досить тривалим. Герой ненавидить перебування, яке його оточує, в теж час розуміє, що таке перебування – це те, від чого він не зможе відмовитися.

Трактат є своєрідним описом Гаррі – третім. Якщо перша частина описувала героя з позиції бачення його очима інших людей, друга частина – мову веде сам герой, а ось третя частина – це елемент воістину наукового і повноцінного обґрунтування трагедії героя. У цьому трактаті описується можливість подивитися на соціальне перебування абсолютно з іншого боку.

Хотілося б також відмітити, що в цій частині також вказується на те, що гумор може стати однією з доріг вирішення складної проблеми, і дорогою, яка веде до безсмертних. У теж час говориться про те, що гумор може бути присутнім тільки тоді, коли усі внутрішні конфлікти людини вирішені, тобто тоді, коли людина здійснить повноцінний процес самопізнання.

Для природи, що так і «не вирвалася в космос», тобто ще не здолала тяжіння своєї епохи з її бездуховністю і міщанством, існує «примирливий вихід в гумор», в гру: «Жити в світі, немов це не світ, поважати закон та все ж стояти вище за нього, володіти, «як би не володіючи», відмовлятися, немов це не єдина відмова, – виконати всі ці улюблені і часто формульовані вимоги життєвої мудрості здатний один лише гумор». Гумор – це «шлюб по розрахунку» людини і вовка [6, с. 34].

Свою концепцію автор виводить саме в четвертій частині – «Магічний театр». Тут формується система дзеркал, і на порозі цього театру герой бачить перше дзеркало, яке по суті відбиває його суть, його зовнішній образ.

Тут же читач може бачити досить чітко відображення як найглибшого зв'язку головного героя з його сестрою, але не по роду, а по духу – Герміною. Їх об'єднує те, що вони обидві страждаючих людей, їх душа бажає пізнати ідеал, Бога, але навколишній світ не дозволяє реалізуватися внутрішньому потенціалу. З'являються образи безсмертних, які покликані показати героєві своєрідний шлях вирішення тієї складної проблеми, яка перед ним постала. Це Гете і Моцарт. Вони за своєю суттю в творі виступають прообразом ідеалу.

Саме тут герой для себе несподівано прийняв рішення: «...ні один приборкувач, жоден міністр, жоден генерал, жоден божевільний не здатний до-

думатися ні до яких думок і картин, які не жили б в мені самому, такі ж мерзотні, дикі і злі» [6, с. 101].

Він розуміє, що усі низькі почуття: жадання влади, грошей, певних веселощів, необмеженої свободи у вчинках, стикаються з великим душевним потенціалом: любов, дружба, жертвність, реалізація бажань внутрішнього духу.

Принцип своєрідної дзеркальності реалізує в собі основну композицію роману.

За своєю суттю магічний театр виступає елементом подорожі в глибину власного «я». Тут все досить реальне, і в теж час, певні нюанси, які для особи не мають критичного значення виступають на задній план. Логічна послідовність усього, що відбувається поступово змінюється послідовністю асоціативною.

У цьому місці твору проявляється елемент магічного реалізму, оскільки підсвідомість героя дозволяє авторові розкрити концепцію своєрідної гри, в якій начебто все не є реальним, але насправді реально освітлює внутрішні переживання, дає натяк на нові можливості індивіда. Герой завдяки такій магії здатний як би з боку подивитися на свій внутрішній світ, а також визначити шлях перетворення.

У Магічному театрі, як в дзеркальному відображенні герой бачить певних осіб, з якими він стикався у своєму житті, і починає прекрасно усвідомлювати, наскільки багатоплановою є його особа. Адже в кожному з них він бачить в першу чергу себе, адже риси їх характерів – риси його вдачі.

Висновки і пропозиції. Г. Гессе створив власну концепцію людини і його присутність у цьому світі. На його творчість вплинуло виховання, певні події у світі, бажання відчуження із-за певного цюкування автора суспільством.

Гессе у своїх творах переслідував ідею розкриття саме «внутрішньої» біографії героя, його ідейну еволюцію.

Роман «Степовий вовк» вважається одним з найважливіших етапів в творчості автора, оскільки автор в творі намагається не лише відповісти на дуже поширене питання пошуку власного «я», але знаходить певні елементи реалізації внутрішньої свободи, Самозвеличання.

У романі йдеться не лише про кризу особи, але також говориться про те, як цю кризу можна здолати, в романі показано, як індивід здійснює власний вибір і визначає шлях, за допомогою якого зможе розкрити Бога в собі.

Саме у цьому романі безжально стикаються два світи – світ бюргера і гуманіста, світ чистих почуттів, духовного становлення, високої культури і світ вовчих законів капіталізму. Автор запевняє, що синтез двох світів є неможливим, але в теж час робить акцент на тому, що не кожна людина може для себе самостійно визначити, ким вона хоче стати «вовком» або ж «людиною». У буржуазній дійсності ті ідеали, до яких прагнуть визначені індивідуальності, є неможливими, а іншої дійсності просто не існує.

Тема душевної самотності і відчуження відбивається в символах «Степового вовка, як і мотив божевілья, трагічного протистояння геніальної людини, суспільству бюргерського характеру.

Щоб дати героєві можливість відчутти необмежений всесвіт автор вводить своєрідні елементи магії – «магічний театр», як своєрідний символ,

за допомогою якого він може знайти вихід для тих, хто не може існувати в чітко описаному соціальному суспільстві. «Магічний театр» виконує функцію перетворення дій, які вважаються нереальними, на реальні відчуття героя, переживши які він зможе відчувати внутрішній потенціал. Це місце символічне, ірраціональне, але саме воно в творі виступає основним елементом подолання кризи. Після відключення свідомості людина може відкрити двері в нескінченність.

При уважному вивченні «Магічного театру» стає зрозуміло, що уявний світ має функціональне значення, усі просторові образи не мають зв'язку з реальною дійсністю, але вони з'являються як

відображення об'єктивного світу. Це своєрідний психологічний портрет героя, який зустрічається з підсвідомим. І саме ця зустріч на думку автора здатна стати основою розуміння своєї суті.

Проблематику відчуження, самотності і ізоляції успішно поборов і сам Гессе, в цьому йому допомогли – знання психології, східної філософії, зайняття медитацією, а «магічний театр» відбитий в творі автором розглядається виключно як серйозний процес психоаналізу.

Вивчення літературних творів відомих екзистенціалістів та інших філософів має велике значення на становлення особистості, та пошуку виходу з проблематики самотності й ізоляції особистості.

Список літератури:

1. Гессе Г. Бібліотека весвітньої літератури. Зібрання творів. Москва : Прогрес-літера, 1995. 212 с.
2. Гессе Г. Вдячність Гете. Москва : Прогрес-літера, 1995. 161 с.
3. Гессе Г. Брати Карамазови, або захід Європи. Москва : Прогрес-літера, 1995. 89 с.
4. Гессе Г. Моя віра. Москва : Прогрес-літера, 1995. 153 с.
5. Гессе Г. Початок всякого мистецтва є любов. Москва : Прогрес-літера, 1978. 226 с.
6. Гессе Г. Степовий вовк. Москва : АСТ, 2017. 288 с.
7. Гессе Г. Лист до Адели. Москва : Прогрес-літера, 1995. 183 с.

References:

1. Hesse, G. (1995). *Biblioteka vsesvitn`oyi literatury*. Zibrannya tvoriv [Library of World Literature. Collection of works]. Moscow : Progress-letter. (in Russian)
2. Hesse, G. (1995). *Vdyachnist` Gete* [Gratitude to Goethe]. Moscow : Progress Letter. (in Russian)
3. Hesse, G. (1995). *Braty Karamazovy, abo zaxid Yevropy* [The Karamazov Brothers, or the West of Europe]. Moscow : Progress-letter. (in Russian)
4. Hesse, G. (1995). *Moya vira* [My Faith]. Moscow : Progress-letter. (in Russian)
5. Hesse, G. (1978). *Pochatok vsyakogo my`stecztva ye lyubov* [The beginning of all art is love]. Moscow : Progress-letter. (in Russian)
6. Hesse, G. (2017). *Stepovuj vovk* [Steppe wolf]. Moscow : AST. (in Russian)
7. Hesse, G. (1995). *Lyst do Adely* [List to Adele]. Moscow : Progress-letter. (in Russian)